

1850-1874 (1963) is Baesjou's studie dan ook beslist een diepgaander, zij het niet leesbaarder werkstuk.

G.J. Schutte

M.L. Samson, *Population Mobility in the Netherlands 1880-1910. A Case Study of Wisch in de Achterhoek* (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia nr. 84, o. r. v. S.A. Nilsson, S. Carlsson en C.G. Andrae; Uppsala, 1977, 180 blz., ISBN 91 554 0556 8).

Een auteur met een Angelsaksische naam, die op een proefschrift in de Engelse taal over een thema uit de Nederlandse geschiedenis promoveert aan een Zweedse universiteit. Voorwaar een rara avis. Zeker als het boek dat als dissertatie dienst deed ook nog wordt gepresenteerd als onderdeel van een reeks die sinds een aantal jaren aan het instituut voor geschiedenis van die universiteit verschijnt en die als thema heeft 'Zweden en de Verenigde Staten na 1860'. Trouwens ook om het thema, de migratie, waar volgens Slicher van Bath¹ al veel onderzoek naar verricht is, maar dat volgens Samson nog veel te weinig onderwerp is geweest van systematische analyse (15). Vreemd eigenlijk, we hebben die periode en dat onderzoek vooral overgelaten aan sociaal-geografen en sociologen, terwijl het materiaal toch ook het wantrouwen van een historicus rechtvaardigt. En er zijn tegenwoordig veel historici.

Op grond van de inleidende hoofdstukken is aarzeling over de vraag of Samson tot de historici valt te rekenen gerechtvaardigd. De beschrijving die hij daarin geeft van de economische geschiedenis van Nederland, de Achterhoek en Wisch geeft hem mijns inziens zeker geen recht op het epitheton 'welgedelzeergeleerd'. Het simpelweg opsommen van de onduidelijkheden en tekortkomingen zou al een forse boekbespreking vullen: daar is dus geen beginnen aan. Deze inleiding was wel nodig, omdat Samson de ontwikkelingen en fluctuaties die hij in het quantitative verloop van de migratie waarneemt met economische krachten wil verklaren. Hij zou echter veel minder slordig en oppervlakkig hebben moeten werken om in dat opzicht voor de Nederlandse lezer overtuigend te zijn. Nu komt de bange vraag op, of in het veel moeilijker te controleren deel over de migratieaantallen de noodzakelijke pijnlijke nauwkeurigheid *wel* is betracht. Aarzeling dienaangaande wordt gevoeld doordat de auteur tabellen niet correct afwerkt, naar verkeerde bijlagen verwijst, auteurs- en plaatsnamen foutief spelt en drukfouten heeft laten staan. Als hij verzekert dat hij iets erg grondig heeft onderzocht (88) en dan niet over de toegepaste methode spreekt, trekt hij wel een grote wissel op het vertrouwen van de kritische lezer. Samson heeft zich aan een goed voorbeeld zacht kunnen spiegelen. Want Hille de Vries is hem voorgegaan met zijn dissertatie². In plaats van de Friese klei komt nu de zandstreek aan de orde, waar de landbouwcrisis van de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw heel andere effecten had voor de agrariërs. Er werkten in dat grensgebied bovendien andere dan puur agrarische krachten. In en om Wisch (misschien bij velen beter bekend door de namen van een paar van de plaatsen die samen deze gemeente vormen: Varsseveld, Terborg, Silvolde) vonden industriële en infrastructurele veranderingen plaats. De groei van de industrie in het nabije Westfalen zal ook invloed hebben uitgeoefend op de mobiliteit van de Wische-

1. B.H. Slicher van Bath, *Voorlopige systematische bibliografie van de Nederlandse demografische geschiedenis* (Wageningen, 1962) iii.

2. Hille de Vries, *Landbouw en bevolking tijdens de agrarische depressie in Friesland (1878-1895)* (Wageningen, 1971).

naren. Jammer, dat Samson als historicus het niveau van de Vries in teveel opzichten niet benadert. Hij heeft het boek trouwens niet in zijn bibliografie opgenomen, al verwijst hij er wel frequent naar. Over de migratie komen de vragen aan de orde die de laatste decennia telkens weer betreffende dat onderwerp zijn onderzocht. Wie vertrokken er, uit welke beroepen, waar gingen ze heen, hoe oud waren ze, kwamen er ook terug? De meeste Wischelingen passen in het patroon dat langzamerhand duidelijk wordt. Meestal vertrokken ongehuwden van vijftien tot vierentwintig jaar; velen bleven binnen een straal van een kilometer of twintig en waren afkomstig uit de niet-agrarische beroepen. Dienstmeisjes bijvoorbeeld waren nogal mobiel. Omdat ze elders meer konden verdienen stelt Samson. Maar in de steden vonden ze dunkt mij ook aantrekkelijke zaken als een grotere vrijheid dan in hun sociaal streng gecontroleerde huiselijke omgeving. En veel meer mogelijkheden tot vermaak en recreatie, al was hun leven daar gezinszins een langdurige vakantie.

Er vertrokken ook veel ongeschoolden en landarbeiders. Vaak gingen die in den vreemde een paar jaar werken om genoeg geld te verdienen om weer naar huis terug te keren en zelf een boerenbedrijf te beginnen, aldus veronderstelt Samson. Hij overschat daarmee de mogelijkheden die arbeiders hadden om flink wat opzij te leggen. En hij onderschat de problemen en onkosten die het met zich zou brengen om een boerderij te beginnen, zelfs in een gebied waar veel woeste grond werd gecultiveerd. Hij had over dit thema ook al meer onderzoek moeten verrichten.

In Silvolde woonde een rooms-katholieke meerderheid, terwijl in de andere Wische plaatsen andersgelovenden overheersten. In hoeverre heeft het geloof invloed gehad op de migratie? Welnu, de meeste rooms-katholieke emigranten trokken naar plaatsen waar ze een meerderheid van geloofsgenoten konden aantreffen. Zo voorkwamen ze assimilatieproblemen, aldus Samson. Als ze dicht in de buurt bleven en bijvoorbeeld naar steden als Bocholt en Anholt trokken, waarmee vanouds culturele en sociaal-economische banden bestonden, zullen ze niet veel assimilatieproblemen gehad hebben. Ik denk, dat de invloed van de geestelijken op de vooral jeugdige vertrekkers van invloed is geweest: die probeerden hun gemeenteleden naar plaatsen te dirigeren waar hun zieleheil zo weinig mogelijk gevaar liep. Of de Doleantie nog van betekenis is geweest op de migratie laat Samson buiten-beschouwing.

De meeste Wischers die naar het buitenland vertrokken gingen naar het vertrouwde en nabije Duitsland. Maar er gingen er ook enkelen naar Nederlands-Indië en Amerika. In de door Samson nader onderzochte jaren vertrokken er omstreeks 1900 26 naar de USA. Om de een of andere reden geeft de auteur over een aantal van deze individuen wat meer persoonlijke informatie. Wilde hij een 'human touch' aanbrengen of ging het hem er om een paar moeilijk uit te spreken namen te tonen aan zijn Zweedse lezers? Het is niet de enige keer dat hij plotseling een los tuiltje van dergelijke gegevens opneemt, wel de enige keer dat hij er wat mee doet. In 1885 emigreerden tuinman Gerhard Kastijn en koetsier Johannes Theodorus Koenders met hun gezinnen naar Amerika. In 1905 was het Theodorus Sneling, wiens beroep net als dat van de zes ongehuwde Amerika-gangers niet in de bron is vermeld. In 1910 vertrok de 'draughtsman' Andreis van Page met de zijnen. 'In conclusion, it may be stated that the above examples seem to indicate that the U.S.A. attracted mostly people engaged in trade en industry' (118-119).

Al met al een onbevredigend boek over een thema en een periode die gewis beter hadden verdiend.

P.D. 't Hart

Algemene Geschiedenis der Nederlanden, XIV, Nieuwste Tijd. Nederlanden en België 1914-1940 (Haarlem: Unieboek, 1979, 434 blz., f115,-, ISBN 90228 3800 5).

Whatever reservations one might have about the content of individual volumes, the publishers, *Unieboek* deserve the fulsome thanks of everyone interested in the history of the Low Countries for pressing ahead with an ambitious, new fifteen volume series of the *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, especially given the current financial climate confronting publishing houses. The previous series, published in the 1950's, whilst still containing many interesting chapters had already become dated in both content and sources so that a revision of this Standard work was long overdue. Although the volumes are seemingly published in a random order (the volume under review is fourteenth in the series, yet fifth in order of appearance) they are at least rolling of the press at a somewhat faster rate than, for example, the *Cambridge Economic History of Europe* and as inflation marches inexorably on, the fixed subscription price is making these volumes seem more of a bargain. It is therefore so much more the pity that the freedom given (or taken by?) individual authors to select the topics for treatment within their chapters (and I am not talking about the integrity, which must be guaranteed, in interpretation of those topics) coupled with a laxity, in some respects, in editorial policy have combined to make the series less valuable than it might otherwise have been.

History was kind to the editors of Volume 14 which covers the period between 1914 and 1940. At least the volume is blessed with clearly defined events delineating the beginning and end of the period covered and so avoids the problem with other volumes where some of the cut-off dates seem purely arbitrary and even vary from topic to topic. Moreover the period was either blessed or cursed, depending on how you look at it, by a broadly similar constellation of national or international problems. Economically both countries were faced with the problem of restoring the purchasing power parities of their currencies in the 1920's; both were profoundly affected by the collapse of the World economy in the 1930's, both took the decision to maintain their overvalued gold parities and both had to tackle the problems of unemployment and international competitiveness which this implied. In the area of domestic politics the conservative and socialist parties of both countries differed in their approach to these problems; both countries had to contend with political groupings with aspirations of a sub-national level as well as with emergent fascist and communist parties. In the field of international politics both countries had not only to attempt to resolve their outstanding mutual differences but had also to take standpoints on the reparations question, the League of Nations, the rise of fascism in Germany and Italy, the Spanish civil war as well as on the question of neutrality or defensive alliances. The cultural life of both were inevitably affected by the spread of education, by new means of mass communication in the form of film and radio, and by international movements in art, music, architecture and literature. Finally colonial developments were influenced by changing economic fortunes and by changing perceptions by home governments and other social groupings towards their colonial role. In short, the period covered by this volume offers almost unparalleled opportunities for meaningful insights to be gained by a comparison between the experiences of Belgium and the Netherlands. However, whatever the progress of *verzuiling* (de-pillarisation) in the socio-political life of the Netherlands in this period, academic *zuilen* (pillars) are all to evident in Volume 14 of the *AGN*. There is virtually no cross-referencing between the Belgian and Dutch chapters or allusion to a similarity or difference in standpoint between one national approach and the other. Nor is there much cross-referencing between the different thematic chapters within each country